

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У ВИПАДКАХ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Джумак А. В., Домброван Н. В.

Наукова стаття розглядає проблематику кримінальної відповідальності за порушення правил реалізації препаратів, які включають невелику кількість наркотичних засобів та/або психотропних речовин. Застосовуючи наукові методи дослідження та обширну емпіричну базу, здійснюється спроба відповісти на питання, чи є притягнення до кримінальної відповідальності згідно зі статтею 320 Кримінального кодексу України для провізорів та фармацевтів у зв'язку з порушенням порядку відпуску вказаних препаратів ефективним засобом боротьби з наркозлочинністю чи же це лише імітація такої боротьби. В статті послідовно робиться висновок про те, що порушення порядку реалізації препаратів, що містять невелику кількість наркотичних засобів і психотропних речовин, не відповідає основним принципам застосування кримінальної відповідальності цього типу. В статті наводяться обґрунтовані докази відсутності складу злочину, передбаченого статтею 320 Кримінального кодексу, в діях працівників аптечних закладів, які порушили правила торгівлі препаратами з невеликою кількістю наркотичних засобів та/або психотропних речовин, і щодо яких передбачається виключення деяких заходів контролю.

Наркоманія являє собою одну з найбільш небезпечних загроз існуванню сучасного суспільства, що обумовлює необхідність розробки та реалізації світовим співтовариством та кожною окремою державою ефективних заходів, спрямованих на протидію цьому негативному соціальному явищу. Враховуючи, що наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори є необхідними, а іноді навіть і незамінними в окремих сферах суспільного виробництва, в тому числі й при виготовленні лікарських засобів, сучасні держави не мають можливості повністю відмовитись від їх використання. Тому завданням є за допомогою організаційно-правових засобів забезпечити суворий контроль за обігом цих потенційно небезпечних для здоров'я людей речовин. Проаналізовано предмет кримінального правопорушення передба-

чений статтею 320 Кримінального Кодексу України (далі - КК України) «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [1, с. 141]. Запропоновано внесення змін та доповнень до КК України.

Ключові слова: предмет кримінального правопорушення, снотворний мак, коноплі, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги, прекурсори.

Dzhumak A. V., Dombrovan N. V. Peculiarities of the subject matter of a criminal offense in cases of violations of the established rules of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors

The scientific article examines the issue of criminal responsibility for violating the rules for the sale of drugs that include a small amount of narcotic drugs and/or psychotropic substances. Applying scientific research methods and an extensive empirical base, an attempt is made to answer the question of whether criminal prosecution according to Article 320 of the Criminal Code of Ukraine for pharmacists and pharmacists in connection with the violation of the procedure for dispensing the specified drugs is an effective means of combating drug crime or is it only an imitation of such a struggle. The article consistently concludes that the violation of the procedure for the sale of drugs containing a small amount of narcotic drugs and psychotropic substances does not correspond to the basic principles of applying this type of criminal liability. The article provides substantiated evidence of the absence of the crime provided for by Article 320 of the Criminal Code in the actions of employees of pharmacy establishments who violated the rules of trade in drugs with a small amount of narcotic drugs and/or psychotropic substances, and in respect of which the exclusion of some control measures is envisaged.

Drug addiction is one of the most dangerous threats to the existence of modern society, which necessitates the development and implementation by the world community and each individual state

effective measures aimed at counteracting this negative social phenomenon. Given that narcotic drugs, psychotropic substances and precursors are necessary, and sometimes even irreplaceable in certain spheres of social production, including in the manufacture of medicinal products, modern states do not have the opportunity to completely abandon their use. Ago the task is to use organizational and legal means to ensure strict control over the circulation of these substances potentially dangerous to human health. The subject of the criminal offense provided for in Article 320 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the Criminal Code of Ukraine) "Violation of the established rules of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors" was analyzed [1, p. 141]. Amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine are proposed.

Key words: *subject of crime, soporific poppy, cannabis, drugs, psychotropic substances, analogs, precursors.*

Постановка проблеми. У сучасній кримінально-правовій науці вченнями про склад кримінального правопорушення визначено, що елементом складу повинен визнаватися кожен з фактичних ознак, що у сукупності з іншими визначає характер і ступінь суспільної небезпеки передбаченого кримінальним законом кримінального правопорушення.

Хоча в науковій літературі зустрічається велика кількість думок щодо визначення самого предмета кримінального правопорушення, предметом кримінального правопорушення вважають вказану в правовій нормі певну річ матеріального світу з властивостями суспільних відносин, які зазнають або ставляться під загрозу негативних змін внаслідок суспільно небезпечного посягання.

У теорії кримінального права розрізняють чотири групи ознак складу кримінального правопорушення що характеризують: 1) об'єкт кримінального правопорушення; 2) об'єктивну сторону кримінального правопорушення; 3) суб'єкта кримінального правопорушення; 4) суб'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Так, на думку окремих науковців, терміни «елемент складу» та «ознака складу» є синонімами. У сучасній доктрині кримінального права є й інша точка зору, згідно з якою елементами складу є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, а ознаки складу входять у ці елементи в якості складових частин.

Ознаки складу кримінального правопорушення поділяються на дві групи. Одна група елементів незмінно і обов'язково притаманна кожному складу кримінального правопорушення: без цих елементів склад будь-якого кримінального правопорушення немислимий.

Інша група елементів носить, навпаки, факультативний характер: елементи цієї групи можуть бути присутніми, але їх може і не бути в складі конкретних злочинів. Це, однак, не означає, що серед зазначених у законі елементів є «обрані», більш-менш важливі, головні і другорядні. Для наявності складу конкретного кримінального правопорушення необхідна наявність усіх елементів що утворюють його. Відсутність будь-якого з них веде до відсутності зазначеного складу. Така точка зору завжди мала найбільше число прихильників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Предмет кримінального правопорушення - це факультативний ознака: «Є склади, в яких вказівки на предмет відсутні. Штучно вигадувати в подібних випадках» предмет «немає підстав» Коржанський М.Й. [2, с. 491-513] також вважав, що «існує значна кількість злочинів, які не мають предмета впливу і які умовно можна іменувати безпредметними».

Приєднуючись до цієї точки зору, зазначимо що, у літературних джерелах деякі автори зазначали таке: «У разі, коли вони є матеріальними утвореннями, вплив на об'єкт відносини стає легко доступним для сприйняття з боку. У цьому випадку вплив на об'єкт відносин можна зафіксувати, виміряти; воно залишає зовнішні, об'єктивні сліди ... Цю особливість використовує законодавець, характеризуючи в нормі права об'єктивні ознаки поведінки, яка визнається злочинною, він вказує на ці зовнішні встановлені зміни як на той орієнтир, який необхідний судово-слідчим органам». І далі: «Про предмет кримінального правопорушення як самостійну ознаку складу кримінального правопорушення правомірно ставити питання лише там, де відбувається злочинне посягання на такі суспільні відносини, саме існування яких тісно пов'язане з наявністю відповідних матеріальних предметів».

До числа прихильників такої позиції також можна віднести багатьох вчених. У сучасній кримінально-правовій літературі така позиція не ставиться під сумнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предмет кримінального правопорушення

необхідно відрізнати від об'єкту кримінального правопорушення, а також від знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення.

Предмет кримінального правопорушення, зазвичай, безпосередньо перебуває під загрозою знищення, пошкодження або зміни статусу. У той час як під об'єктом кримінального правопорушення, в залежності від правових шкіл, розуміють: 1) охоронювані кримінальним законом суспільні відносини; 2) соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом; 3) окремих осіб або багато осіб; 4) охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага; 5) суспільні відносини, які є відповідним порядком, установленим приписами правових норм, а також соціальні блага; 6) соціальну оболонку, яка завжди є першим об'єктом, та всі інші об'єкти, які перебувають у середині цієї оболонки; 7) охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин; 8) правопорядок; 9) правовідносини, які зазнають шкоди внаслідок злочинного впливу.

Знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення це - предмети (засоби, пристрої, інші утворення), використовуючи які особа вчиняє вплив (як правило, руйнівний) на матеріальні об'єкти. Вони прямо вказані у кримінальному законі і суттєво підвищують суспільну небезпечність діяння, адже використовуються для полегшення скоєння кримінального правопорушення.

Як необхідна ознака складу кримінального правопорушення предмет кримінального правопорушення виступає лише у тому випадку, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції норми або однозначно впливає з його змісту.

Розглядаючи конкретного предмету кримінального правопорушення, а саме статті 320 КК України «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [1, с. 141], виходячи з диспозиції та конструкції якої ми бачимо, що порушення знаходить своє відображення в: 1) «порушенні встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин»; 2) «ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів

у великих розмірах, або призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем».

При цьому предметом кримінального правопорушення є: 1) снотворний мак і коноплі; 2) наркотичні засоби, психотропні речовини їх аналоги; 3) прекурсори, призначені для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин.

Мак опійний або мак снотворний (Papaver somniferum L) - однорічна трав'яниста гола або розсіянощетиноста рослина родини макових, з якого отримуються опіум та багато його похідних (опіатів), таких як морфій, тебаїн, кодеїн, папаверин та носкапин. Біноміальна назва перекладається як «снотворний мак», посилаючись на його наркотичні властивості. Насіння широко використовується в їжу та містить цінну олію, крім того, рослина використовується для декоративних цілей.

Рослини роду коноплі (Cannabis) - рід однолітніх лубоволокнистих рослин родини коноплевих ряду розоцвітих. За більш давніми класифікаціями коноплі відносили до шовковицевих (тутових) і кропивних.

Наркотичні засоби - речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 року №770 (далі - Перелік) [7].

Психотропні речовини - речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин - заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин - речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Отже, об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється у формі: 1) порушення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель;

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

2) порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або відповідних прекурсорів.

Зазначені вище Правила визначені в таких поняттях:

вивезення (експорт) наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з території України - переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин з території України на територію іншої держави;

виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин - усі дії, включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів, психотропних речовин чи переробку наркотичних засобів і психотропних речовин, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини;

використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів - застосування наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин у виробництві, виготовленні, медичній практиці, при розробленні наркотичних засобів і психотропних речовин, проведенні відповідних експертиз, для науково-дослідної роботи та навчальних цілей, передбачених цим Законом;

виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин - усі дії, пов'язані із серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин, або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують;

культивування рослин, включених до Переліку - посів, вирощування рослин, що містять наркотичні речовини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Оскільки диспозиція статті 320 КК України «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [1, с. 141] має банкетний характер, для правильного її застосування слід з'ясувати, які саме правила були порушені.

Для з'ясування понятійного апарату термінів, указаних у конструкції правових норм статей 1 та 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [8] встановлено поняття предмету вказаного виду кримінального правопорушення, а саме: наркотичні засоби; психотропні речовини; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин.

Виходячи із зазначеного та аналізуючи предмет вчинення кримінального правопорушення слід зупинитись окремо на такому предметі як аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин.

Так положеннями статті 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [8] визначено, що наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку (770-2000-п): 1) таблиця I (770-2000-п) містить наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до списків № 1, № 2 та № 3, обіг яких на території України заборонено, за винятком їх обігу лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15, 19 і 20 цього Закону; 2) таблиця II (770-2000-п) містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю; 3) таблиця III (770-2000-п) містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких в Україні обмежено та стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю; 4) таблиця IV (770-2000-п) містить прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю.

У статті 1 вказаного вище Закону зазначено, що аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин - це заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (770-2000-п), хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Аналізуючи конструкцію кваліфікованого складу кримінального правопорушення - «Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах...» (частина 2 статті 320 КК України) [1, с. 141] для встановлення саме розмірів нестачі зазначених підконтрольних речовин необхідно звернутися до Таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 № 188 [9], яким затверджено: 1) невеликі, великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу; 2) невеликі, великі та особливо великі розміри психотропних речовин, що знаходяться у незаконному обігу; 3) великі та особливо великі розміри прекурсорів, що знаходяться у незаконному обігу.

Зазначеним нормативно-правовим актом розміри аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, нормативно невизначені, відповідно в чинному законодавстві не існує будь якого переліку аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин.

Слід також зауважити, що відповідно пункту 22 статті 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [10] суб'єктам господарювання дозволяється здійснювати господарську діяльність в сфері обігу наркотиків при наявності Ліцензії лише на наступні види діяльності: 1) культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України; 2) розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку.

Отже законодавець цілком виключає доцільність використання в будь якому вигляді та для будь яких цілей аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин. Згідно роз'яснення Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [11], дії суб'єкта господарювання в сфері обігу наркотиків, відбуваються на законних підставах, але з порушеннями встановлених правил.

Отже, можна дійти висновку, що аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин не можуть бути предметом кримінального правопорушення передбаченого статтею 320 КК України «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [1, с. 141].

Адже законних підстав та правил обігу аналогів крім правила повної заборони їх обігу на території України, немає з огляду на ступінь їх небезпечності для життя і здоров'я людини.

Висновки. Підводячи підсумок зазначимо, що видалення предмету кримінального правопорушення з диспозиції статті 320 КК України «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [1, с. 141], як аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин дозволить чітко розмежувати поняття легального та нелегального обігу підконтрольних речовин та надасть змогу розмежувати поняття кримінальної відповідальності за будь-які незаконні дії з наркотичними засобами психотропними речовинами їх аналогами та прекурсорами та порушеннями суб'єктами господарювання встановлених правил обігу підконтрольних речовин, що відбуваються на законних підставах.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. К. : Юрінком Інтер, 2012. 608 с.
2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге-К.: Атіка, 2002. 640 с.
3. Вознюк А.А., Будік І.М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. Серія Право. С. 199-207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>.
4. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / С. Я. Бурда; П. С. Гарасим, Е. М. Кісілюк, Т. І. Созанський. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 48 с.
5. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (в т.ч. із використанням телекомунікаційних технологій): Науко-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

во-методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України. Х.: ХНУВС, 2021. 124 с.

6. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет кримінального правопорушення в кримінальному праві України : навч. посіб. / В.Я. Тацій. Х.: УкрЮА, 1994. 100 с.

7. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>.

8. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>.

9. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>.

10. Електронний ресурс: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

11. Електронний ресурс: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

*Джумак А. В.,
заступник начальника 3-го управління
(протидії правопорушенням
на об'єктах легального обігу наркотиків) -
начальник 1-го відділу
(організаційно-методичного супроводження)
Департаменту боротьби
з наркозлочинністю
Національної поліції України*

*Домброван Н. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету
внутрішніх справ*